

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ

ВІСТНИК.

КНИЖКА IX.

За вересень 1899 року.

Зміст девятої книжки,

за вересень 1899 року.

РІЧНИК II-ий, ТОМ VII-ий.

	Стор.
<i>Домашня фотографія, оповід. Грицька Коваленка</i>	253—263
<i>Наш альбом:</i>	
1. Жайворонок та свиня, байка Б. Грінченка	264—265
2. Струмочок та річка, байка його-ж	265
3. Стобіть умерти, Клімента П. Б.	265—266
4. Боязьким, В.	266
<i>В царстві сатани, нариси Мих. Ю. Яцкова.</i>	
1. Недоумна	267—268
2. Пробуджене	269—272
3. Собака	272—273
4. Що-ж робите...	273—275
5. Весняний захват	275—277
<i>Із життєвих малюнків Василя Кравченка.</i>	
1. Похорон	278—286
2. Візник	287—295
<i>Із поеми „Бар-Кохба“ Яр. Врхліцького.</i>	
1. Шрольої. При стінах храма	296—303
<i>Голодний ліс, фінське оповіданє Юхо Рейонена</i>	304—313
<i>Бібліс, мітольгічне оповіданє Шера Люіса</i>	314—322
<i>Мое житє, оповіданє А. Чехова (V—XX)</i>	323—382
<hr/>	
<i>Фляманський рух у Бельгії від 1830 р., проф.</i>	
Генріха Бішофа	137—152
<i>De Polonorum in ukrainicis rebus ignorantia, написав Inquit</i>	153—161
<i>Причинок до історії зносин Галицьких і Угорських Русинів, нап. В. Гнатюк . . . . .</i>	162—178
<i>Із чужих літератур: Літературна спадщина Альфонса Доде, нап. М. Грушевський . . . . .</i>	179—196
<i>Хроніка і бібліографія . . . . .</i>	197—206

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ
ВІСНИК.

ВИДАЄ

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

РЕДАКЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК, МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ,
ДР. ІВАН ФРАНКО.

За редакцію відповідає: Володимир Гнатюк.

Річник II. Том VII.

У ЛЬВОВІ, 1899.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка,
під зарядом К. Беднарського.

З М И С Т.

	Стор.
<i>Недруковані вірші Я. І. Щоголєва . . . . .</i>	1—5
<i>Рожа, нарис Наталії Кобринської . . . . .</i>	6—17
<i>Серед бурі, драма на 5 дій Бориса Грінченка, (дії III—V) . . . . .</i>	18—55
<i>Серце, нарис І. Петрушевича . . . . .</i>	56—58
<i>Із поезій Ади Негрі (XIII—XV), переклав Шавло Грабовський . . . . .</i>	59—63, 186—188
<i>Анджелля Борджія, новелля К. Ф. Маєра . . . . .</i>	64—100, 189—219
<i>Три в одіїм човні (крім пса), (XIII—XVIII) опо- віданє Джерома К. Джерома . . . . .</i>	101—120
<i>Із поетичної спадщини В. Мови (В. Лимансько- го) III. Ткачиха . . . . .</i>	121—129
<i>Білла зігна, етюд Гната Хоткевича . . . . .</i>	130—160
<i>Не так, як люди, сцени і нариси Грицька Григо- ренка . . . . .</i>	161—177
<i>На той сьвіт Іванові П. Котляревському, вірша . . . . .</i>	178—180
<i>Два ставки, весняна іділля О. Маковея . . . . .</i>	181—185
<i>Мое жите, оповіданє А. Чехова . . . . .</i>	220 260, 323—382
<i>Домашня фотографія, оповіданє Гр. Коваленка . . . . .</i>	253—263
<i>Наш альбом:</i>	
1. Жайворонок та свиня, байка Б. Грінченка	264—265
2. Струмочок та річка, байка його ж	265
3. Стбіть умерти, Кліментій П. Б.	265—266
4. Боязьким, В	266
<i>В царстві сатани, нариси Мих. Ю. Яцкова.</i>	
1. Недоумна	267—268
2. Пробуджене	269—272
3. Собака	272—273
4. Що-ж робити...	273—275
5. Весняний захват	275—277
<i>Із життєвих малюнків Василя Кравченка.</i>	
1. Похорон	278—286
2. Візник	287—295
<i>Із поеми „Бар-Кохба“ Яр. Врхліцького.</i>	
1. Прольот. При стінах храма	296—303
<i>Голодний ліс, фінське оповіданє Юхо Рейоненна . . . . .</i>	304—313
<i>Бібліс, мітольотічне оповіданє Перса Люіса . . . . .</i>	314—322

	Стор.
<i>Раса, нація, герой, уваги Ст. Г. Чемберлена . . .</i>	1—22
<i>Нові матеріали до біографії Шевченка.</i>	
І. Спомини М. М. Лазаревського	23—27
ІІ. Недруковані листи Шевченка до Я. Кухаренка	27 38
<i>Із чужих літератур:</i>	
1. К. Ф. Маєр, його жите і твори (з портретом), нап. Ів. Франко	39—58, 89—116
2. Літературна спадщина Альфонса Доде, нап. М. Грушевський (далше буде)	179—196
<i>Нарід, уряд і народний поет, трагічний конфлікт</i>	
В. Павленського	73—75
<i>З російської України, Spectator-a . . . . .</i>	76--81
<i>Новини нашої літератури. (Нове видане „Кобзаря“)</i> Сергія Єфремова	82—88
<i>Памятник на могилі Опанаса Марковича (з рисунком)</i> Г. К.	107—110
<i>Справа українсько-руського університету у Львові,</i> В. Г.	111—114
<i>Флямандський рух у Бельгії від 1830 р.</i> проф. Генріха Бішофа	137—152
<i>De Polonorum in ukrainicis rebus ignorantia;</i> написав Inquit.	153—161
<i>Причинок до історії зносин Галицьких і Угорських Русинів,</i> нап. В. Гнатюк	162—178
<i>Хроніка і Бібліографія</i> . . . 59 70, 115 - 136, 197—206	

Причинок до історії зносин Галицьких і Угорських Русинів.

Про зносини Галицьких і Угорських Русинів не відомо у нас доси нічого. Історичних документів про те не оголошено ніяких, як взагалі не відомо, чи вони де існують. Се тикає ся особливо давнійших віків. Ми знаємо, що Русини живуть в Угорщині пайменьше від XIII віку, хоч не може бути виключена гадка, що вони поселились там тоді, як і Галицькі Русини поселювали ся в Галичині, значить, богато давнійше. Живучи одні коло одних, злучені мовою і вірою і цілім духовим житем, мусіли вони зносити ся з собою. Однаке слідів тих зносин ми не маємо. Один лише факт вказує на них, а то церковні книги, спроваджувані і до цинії з львівської Ставропігії. Розуміється ся, що колиб зносили лише на тому обмежувалися ся, то були би дуже слабенькі. Та значне число руських рукописів, які в останніх часах відкриваються на Угорській Русі, велить догадувати ся, що зносини між Галицькими і Угорськими Русинами були далеко тривкійші, бо духові. Угорські Русини мусіли діставати деякі рукописи в Галичині і переписувати їх там, при чому звичайно угро-руський переписувач зміняв поодинокі вирази і заступав їх льокальними, більше зрозумілими для його земляків. Може дещо діяло ся й навпаки, так, що Галичани користувались також для себе угро-руськими рукописами. Такі речі не могли вже відбувати ся без особистих зносин. Але на тім і кінчати ся наші відомості, а радше здогади про зносили в попередніх віках.

Більше знаємо про зносини Галицьких і Угорських Русинів від кінця минулого століття, від царювання Марії Тереси та Йосифа II. Як відомо, Марія Тереса перша оснувала в Віднії духовну

семінарію для Русинів уніятів. В ній сходилися Русини всіх тодішніх руських єпархій: львівської, перемиської, мукачівської, а від 1819 року і пряшівської. Знайомості пороблені в семінарії впливали сильно на розбуджене почуття принадлежності всіх Русинів до одного народу. Коли ж у Львові від 1783 р. засновано генеральну семінарію для всіх Русинів греко-католиків, Угорські Русини приходили до Галичини, кінчили тут свої студії і занимали потім деякі навіть дуже впливові становища, як професорів університету, ректорів духовної семінарії у Львові і Відні і т. д. З другого боку Галицькі Русини училися на Угорщині; нагадаю тут хоч би імена Головацького, Могильницького, та молодших, Пасічницького, Пелеша, Сембраторовича. З поміж угорських Русинів знаний мені ще тепер особисто один, що вчився у нас у трийцях роках, а то о. Павлович, теперішній парох Свидника в шарошському комітаті, знаний угро-руський письменник, приятель давньо помершого Олександра Духновича. Віц, здається, однінокий Русин на Угорщині, що знає добре нашу і польську мову. Такі відносини, що наші Русини училися на Угорщині, а Угорські у нас, тривали аж до 1867 року. В тім році вони перервалися зовсім, а причиною було заведене в австрійській державі дуалізму. Мадяри одержали тоді свій уряд, завели в урядах і школах мадярську мову, а ся стала на перешкоді дальнішому культивуванню студій Русинів на Угорщині і в Галичині. Колиб Угорський Русин хотів був по 1867 р. учитися у нас, мусів би зректитися повороту на Угорщину задля незнання мадярської мови. Те саме мусілоб сталося з Галичанином, що міг вивчити ся вправді мадярської мови, але іншої не був би знав, бо інших мов, особливож славянських, не вчать у мадярських школах і до нині. Мадярська мова була отже першою причиною перериву зносин Галицьких і Угорських Русинів.

Зносини обох сторін не перервалися однаке по 1867 році. Вони тривали аж до 80-их років, хоч видимо слабли щораз більше, а піддержували їх ті люди, що виховувалися ще в інших політичних обставинах, які були в Австро-Угорській перед заведенем конституції. Переглядаючи давніші руські видання, головнож часописи, як „Вестник для Русиновъ австр. монархіи“ і „Слово“, ми видимо там велике число дописей з Угорської Русі, нераз дуже інтересних. Розуміється ся, що в народніх тодішніх виданнях, як „Правда“ і інших, не находимо таких кореспонденцій, а то тому, бо га-

лицькі народовці, заняті партійною боротьбою, не звертали уваги на те, що діється ся на Угорській Русі і не пробували ширити там своїх думок, чого ніколи не занедбували московофіли. Звідти вийшло, що між Угорськими Русинами виробилися такі дикі поняття про галицько-русський національний рух, яких відголосом є низше наведені листи.

Один Драгоманов, що своїми писаннями викликав переворот між Галицькими Русинами, пробував у другій половині 70-их років пропагувати національну ідею також між Угорськими Русинами. Та се йому не вдалося раз тому, що він пробував зносити ся виключно зі старими людьми, а в друге тому, що його окричано в Австрії анархістом; се слово ще й тепер викликає перестрах між Угорськими Русинами, а в тих часах очевидно воно мусіло бути далеко страшніше. Кілько в тім було правди, що Драгоманов анархіст, в те Угорські Русини не вдавалися; у них критицизм і до нині не розвитий; коли ж така повага, якою було у них в тих часах „Слово“ або інше московофільське видання, признала, що так є, вони вірили йому і то може павіть більше, як євангелію. Так наслідком простої брехні добре наміри Драгоманова звели ся піш на що.

По Драгоманову не старався ніхто пропагувати національної ідеї між Угорськими Русинами аж до половини 90-их років. Вправді заглядали галицько-русські націонали від часу до часу на Угорську Русь, але робили се більше для власної приємності, як туристи, ніж для ширення якої будь пропаганди. Зносин не наважували також ні в ким і хоч в дорозі пізнавали деяких інтелігентних Угро-Русів, то знайомості тої не використували і по поверненні домів забували про неї.

Тимчасом старші Угорські Русини, що піддержували зносини бодай з галицькими московофілами, вимирили що раз більше, не лишаючи на своє місце наслідників. Їх діти виховані вже чисто в мадярськім дусі, не журилися про те, чи є де ще більше Русинів, чи вони живуть так само, як в Угорщині, чи інакше. Мадярське виховання довело їх до того, що вони поза Угорщиною не виділи більше съвіта, а зносини з людьми — не кажу вже з Русинами — з по за Угорщиниуважали мало що не державною зрадою. Наслідком того вони відбилися зовсім від Галицьких Русинів; галицько-русська книжка на Угорщині — правдиве невидальце; про часописи нема що й говорити. І коли спитає їх хто: „Чому

не читаєте галицьких книжок та часописів руських?“ - то більше отвертий, а радше більше обмежений духовно скаже від разу: „Мені мадярські вистарчують“. Розумніший, чи то з політики, чи може і з інстинктового розуміння, що зле читить не читаючи, відповість: „Я не можу читати, хоч би й хотів. За таке читане мене Мадяри окричали би зараз пансловістом, а тут пансловіст не має що робити“. Подибується часом і старші такі, що читали колись „Слово“. „Чому ж тепер не читаєте якої галицької часописи?“ — „Не можна, Мадяри не дозволяють передплачувати галицько-русські видання і звертають їх назад до Галичини, коли їх хто передплатить. Вони отирають навіть листи з Галичини, коли до кого тут прийдуть!“

І я з початку вірив усім тим нісенітницям. Коли одначе я почав сам переписувати ся з ріжними людьми з Угорської Русі і переконався, що ані один мій лист не пропав па Угорщині, ба що більше, що висилані мною книжки і часописи правильно доходили до рук адресатів, тоді я переконався, що то всю неправда, що мені давнійше балакали деякі патріоти, бажаючи тим способом закрити свою ідоленцію і інертність! Від тоді й почав я іншим оком дивити ся на Угорських Русинів. Я зрозумів, що ті старі москвофільські недобитки боять ся стягнути па себе найменшу неласку Мадярів, хоч їх страх пічим не мотивований. Інші-ж, молодші, Мадярони, хоч не боять ся, то не хотять мати ніяких зносин з Галичиною, бо не чують до сего ніякої потреби. Бо і чого ж їм бояти ся? Чи чував хто коли, щоби який Угорський Русин був покараний за політичну, руську справу, як бувають карані Словаки, Серби, Румуни? Мені не відомий ані один такий випадок, а прецінь колибі він був, про цього знали би люди. Перестрах Угорських Русинів перед мадярськими переслідуваннями за руські національні погляди не має ніякої, навіть найменьшої підстави.

І от наслідком смерти деяких старших людей і перестраху ще живих та вихованя молодших, зпосини між Угорськими і Галицькими Русинами слабнуть, а в початку 80-их років перестають зовсім. В тім часі забивають одні про одних так, що не мають найменшого поняття одні, що робить ся у других. Такий стан триває до половини 90-их років. В тім часі настає зворот до ліпшого. Угорські Русини починають самі рухати ся, відновляють завмерле „Общество съв. Василия“, починають видавати газетку „Наука“, починає появляти ся видавана міністерством рільництва

газетка для селян „Неділя“ — і деякі Галицькі Русини наближають ся до них злегенька з пропагандою національної ідеї. Якими дорогами йшла отся пропаганда, які переноси стрічала по дорозі, про те ще не можна тепер говорити докладно. Нишає подані виємки із листів до мене від ріжних осіб пояснять не одну річ і що найважнійше, покажуть, з якого боку належить ся дальше брати ся до тої пропаганди, щоби вона мала успіх і причинила ся до національного відродження Угорських Русинів.

Виємки з листів подаю від двоякої категорії людей: від старих, на яких можна махнути рукою із якими нема вже що числити ся, бо вони як єгипетські мумії не дадуть змінити себе і наклонити ся до лішого, і від молодих, яких треба нам піддерживати і допомогти їм, бо на них лежить ціла надія красої будущини для Угорської Русі.

Наперед подаю уривок з листу покійного о. Ставровського з Чертежа, земплинського комітату, пряшівської епархії, де висловлено причини, задля яких Угорські Русини не хотять заносити ся з Галицькими. О. Ставровський був досить освіченою людиною і працював, як умів, на користь Русинів. Він проте може бути мірилом понять Угорських Русинів про Галицьких. Коли він, більше як звичайно освічений, зіпав про нас лише стілько, то чого-ж можна надіяти си від інших? З його листу пробивається ся якась, сказати-б, інстинктова любов до Русинів поза Угорщиною, та при тім видно як на долоні повний брак знання того, що діється ся у нас. Національна партія не існує у п'ого лише одна, хоч їх є три, а тепер витворюється і четверта. Еміграцію Русинів до Америки, головно ж до південної, до Бразилії, він не має також кому іншому приписати, як народовцям, не знаючи того, що на чолі шайки, яка висилала людей до Бразилії, стояв як раз звісний москвофіл і бувший редактор Наумовичевої „Науки“, Алексей Щербан. Він говорить про літературний наш язык і про правопис, а не знає, як виглядає той язык і та правопис, бо до того часу, як писав той лист до мене, не читав ні одної нашої книжки. Значить, говорить, щоби переливати з пустого в порожнє. У цього фонетика противиться ся навіть „лінгвістици“, хоч росийські учені уживають у фільольотічних працях також фонетичної правописи, а в тому починають їх наслідувати навіть наші домородні Москалики, хоч правда, що тата фонетика інакша як наша. На його думку Угорські Русини уживають правописи і язика Духновича (як би одна ластівка робила весну), хоч

правописъ угро-руських видань є чисто росийська, а язык (коли якусь мішанину ріжних слів можна звати язиком) не Духновича, хоч би тому, що його рукописи звісний московофіл Іван Раковський переробляв для друку на своє копіто. Колиже уже можна називати угро-русський „літературний“ язик чиїм, то хиба язиком Раковського. О. Ставровський думає дальше, що Русини народовці не що інше, як лакеї Поляків: Поляки їм наказують переймати ся сим і тим, навіть радикалізмом (що за іронія!), а вони зараз слухають. Він і не чував, що власне народовці Русини ведуть з Поляками завзяту боротьбу, яка при останніх виборах довела павіть до розливу крові. Чи-ж можна вести дебату на тему наших відносин з чоловіком, що має такий васіб запам'ятання тих відносин? Не диво, що коли я з початку в своїх подорожах по Угорщині любив заходити до съвященників і полемізувати з пими па тему „українофільства“, то пізнійше обридло мені се так, що коли я припадково доторкав ся сеї теми, то старав ся як найскорше обминути її. Отсє текст листу писаного 17/5 1897 р.

„Мы бѣдные Угро-Русские радуемся, что наши Галицкіе братья по крови и вѣрѣ занимаются нами и поддерживаютъ въ насть еще русскій духъ. Но па ту дѣятельность, которую развиваетъ Ваша, такъ названная украинофильская партія, мы Угро-Русские смотримъ не совсѣмъ симпатично. Предполагаю, что Вы не будете за то гибѣватися, если тутъ выскажу Вамъ откровенно то общее мнѣніе, которое мы Угро-Русские имѣемъ о Вашей партіи. Такъ во первыхъ: Ваша партія слишкомъ радикальна, ибо подрываетъ привязанность русского народа къ церкви и духовенству; этимъ радикализмомъ Вы па нашей Руси ничего не успѣете, потому что нашъ народъ видѣтъ въ своей церкви единственную свою народную опору и въ каждомъ противникѣ церкви видѣтъ и противника своей народности и боится его и тогда, если онъ приближается къ нему и въ русскомъ одѣяніи. Во вторыхъ: Ваша партія ослабляетъ русскій народъ и тѣмъ, что возбуждаетъ его къ эмиграції за океанъ (въ Бразилію, Канаду), где русскіе люди массами умираютъ отъ голода или отъ несноснаго климата. Во третьихъ: Ваша партія употребляетъ и развиваетъ такій русскій языкъ, котораго ни украинскіе, ни галицкіе, ни угорскіе Русские не употребляютъ и трудно понимаютъ; кроме того употребляется у Васъ ореографія неестественная, научной энтомологіи и лингвистикѣ противная. Если бы Вы писали соотвѣтно правиламъ энтомологіи и тысяче-

лѣтному преданію, тогда бы и Галичане и иаши Рус[и]аки лучше поняли Васъ. У насть употребляютъ языкъ и ореографію Духновича, а Ваше нарѣчіе и фонетика намъ трудны и чужды. Если нашъ грамотный народъ читаетъ на примѣрѣ: „нарїдніхъ дїятелів“, то онъ думаетъ, что это писано по сербски, а не по русски. Намъ бы еще возможно было помирити съ Вашимъ нарѣчіемъ, по невозможно съ неестественною и насильственною ореографіею. Наконецъ: Ваша партія заявила недавно во всеуслышаніе, что она отвергаетъ всякую солидарность съ прочими Русскими, которыхъ называетъ Москалефилями. Изъ этого слѣдуетъ, что Вы всѣхъ насть, не принимающихъ Вашего радикализма и Вашей ореографіи, считаете якбы врагами государства, и что Вы стоите въ солидарности съ Поляками и даже подъ покровительствомъ Поляковъ, которые внушаютъ Вамъ всѣ эти высше изчисленныя стремленія.

„Вотъ, наше угро-русское духовенство и простый народъ имѣютъ такое воззрѣніе о Вашей партіи, и пока Ваша партія будетъ въ томъ напрavленіи дѣйствовать до тѣхъ поръ Угро-Русские не будутъ ей сочувствовать.

„Впрочемъ, хотя я тутъ выразился какъ *inimicus causae*, за то не думайте, что я не хочу быти *amicus personae*; напротивъ, мы бѣдные Угро-Русские любимъ искренно всѣхъ нашихъ единоплеменниковъ и отвращаемся отъ всякаго роздвоенія силъ, которое уже такъ много вреда принесло русскому народу“.

Другий такий зпавець нашихъ відносин, то др. Симеон Сабов, бувший катихит при гімназії в Сиготї, що якийсь час пробував також між руськими кольоністами в північній Америцї. Він уже з початку відпекується са від назви „наш“ (видно, аби я не робив собі ілюзий), як би його справдї хотів навернути на „нашу віру“, думаючи, що старий грішник може ще колись поправити ся! Він навіть про Товариство Шевченка говорить (не сподіваючись, що плете небилицї), хоч ніколи в житю не мав у рукахъ анї одної книжки виданої сим Товариствомъ. Він спокійнісѧ промовляє іменем усіх Угорських Русинів і пророкує, що там не пайдеться ві один чоловік, що спочував би національний ідеї (значить, іраці над піднесенем народа в занепаду і темноти), хоч, як видно буде в поданих далі відривків, пророцтво його було зовсім фэльшиве. Лист той писаний 11/12 1895 р.

„Благодарю васъ за вашу почесть и довѣрѣ, которыми вы мене во семъ интересантномъ дѣлѣ подаровали. Но я уже тутъ

на передѣлъ долженъ изявити, что я вашъ чоловѣкъ не могу быти, пошѣже мои начала съ взоромъ русской письменности а radice противныя суть тымъ, которыя общество Шевченка распространять старается. Такъ думаю, что и другого никого на Угорщинѣ между нами не найдете, который бы ся ко сему обществу присталъ, на только оно дискредитовано есть у насъ. Вѣдь оно и у васъ больше шкоды, якъ пользы принесло. Мы себѣ такихъ експериментацій не можемъ дозволити, бо настъ меше, а противъ настъ болше есть, якъ противъ вастъ. Но далѣе, якъ и вы мали испытати, языкъ того общества намъ совсѣмъ чужій и непонятный есть, мы его не разумѣемъ. У насъ бы высмѣяли чоловѣка, еслибы вашимъ исполяченымъ и испорченнымъ жаргономъ пробовалъ говорити, либо писати. Мы не мѣняемъ нашое нарѣчіе за вашу выкручену мову. То есть мы, доки настъ благоизволить милосердный Господь подержати, останемся русскими и не перемѣнимся на рускихъ".

Третій і четвертий відривок взяті з листів Івана Сильвайя, „найбільшого“ поета Угорської Руси, що пише свої „поезії“ під псевдонімом Урил Метеор, укладаючи їх при помочі словаря, який ладив, коли я там був, а до тепер певно вже й зладив. Словар мав бути так уложеній, що кождий поет, котрому забракло би риму при „твореню“, мав лише заглянути до словаря, найти там і обдарувати нас правдивими перлами поезії. Як видно з кінця третього відривка, Сильвай хоче також бути пророком, пророкуючи „русскому“ язикови (не знати, чи тому, яким пише сам?) „всемірное значеніе“. Мені пророкував він в часі м旣ого побуту у нього так само всемогучість Росії і пановане її над цілимъ світом, опираючись на власному толкованю Апокаліпсис свв. Івана. Очевидно, що такого чоловіка не можна брати поважно... Перший відривок беру з його листа писаного 3/2 1897; другий, написаний грубо, і дуже для Сильвай характеристичний, в д. 7/11 1897 є відповідю на мій запит, чи прислати йому Етнографічний Збірник, т. III, який я на його власну проосьбу обіцяв йому прислати в часі свого побуту у нього.

а) „...Я прочиталъ изданные вами „Лірники“; это издание также интересно, какъ все, что входитъ въ составъ зенографіи. Только непонимаю, почему пользуетесь вы „Кулішівкою“. У насъ нетолько неувлекается ею никто, но пасупротивъ, кто только немножко занимался сравнительною филологіей, тотъ всю Кулішівку, всѣ поку-

шенія къ литературному разъединенію и сепаратизму считаетъ дѣтскою чепухой. Русская литература уже не только достигла уровня прочихъ образованныхъ литературъ, но по своему богатству и полнотѣ (включая сюда и церковный языкъ) достигаетъ до степени елинского классицизма. Недалеко то время, когда русскій языкъ получить всемирное значеніе“.

б) „По сю сторону Карпата нѣть ни одного образованного русскаго человѣка, который увлекался бы вашого самостійною право-писью и самородными (перечеркнено: самостійными) мріями. Понапрасну станете вы утверждать ужъ хотъ-бы съ клятвою, что вы русинъ, вѣсъ всѣ будуть считать полякомъ, портителемъ прекраснаго русскаго языка. Издаваемой вами книги вы мнѣ непосылайте, мнѣ довольно муки причинило одно прочтение вашего самостійнаго письма, а не то еще цѣлой самостійной книги. Между нами неможеть быть никакого общаго дѣла, потому оставте меня въ покоѣ“.

Так представляють ся угорські „руssкіе“, яких діти говорять виключно по мадярськи, як наших москофілів по польськи. Чи може бути ще більша безличність у кого, як у тих людей, що съміють ще другим давати лекції патріотизму?

Думаю, що наведені тут відрички з листів „старих“ до мене характеризують їх докладно. Переїду тепер до молодших. Зараз з першого відричка писаного до мене 3/11 1897 р. видно, що д. Б. (тепер ще студ. богословії) дивить ся трошки даліше від старих і трактує справу поважніше. Він не входить в те, чи Галицькі народовці „розъединяють русскій народъ“, чи з'единяють, чи вони пишуть фонетикою, чи етимологією; се для п'ятого маловажне, се не ціль, лише спосіб. Він турбується ся натомість положенем простого народа і питает: Чого він спить? І коли „старі“ твердять, що нашого „жаргону“ не лиш парод (*), але і вони не розуміють, він закидає їм, що вони є причиною пинішньої темноти на Угорській Русі, бо замісъ промовляти до народа на його „нарічію“, всувають йому раг force московщину, якої йому ніяк не втяті. По чиїм боці правда? Візьмім для порівняння Галицьку

*) Коли я перший раз їздив по Угорщині, умисно хотів переконати ся, чи угорсько-руські селяни розуміють нашу мову. Я почав тому ім читати дещо Шевченка, Франка, Драгоманова, навіть пепішсьменниць, і показало ся, що вони її дуже добре розуміють. Правда, що пословачені Русини розуміють її менше, але москофільського »языка« не розуміють і тільки.

Русь. Доки тут панувало в літературі виключно москвофільство, чи було чувати тоді про які народні товариства, читальні, каси, торговлі, збори і т. д.? Коли ж заведено до шкіл народну мову, селяни вхопилися від разу за просвіту; те, що мають і знають сьогодні, завдячують власне тому „жаргонові“ погордженому москвофіламі. Так буде і в Угорських Русинів. Коли вони вийдуть з блудної дороги і стануть просвічувати народ зрозумілою йому мовою, тоді він потрапить піднести ся з нинішньої матеріальної і моральної нужди. Мадяри не великі приятелі Русинів, а все таки коли їх правительство побачило, що наслідком дотеперішнього своєго поступування довело простий угро-руський народ до руїни, коли переконало ся, що він цілими масами емігрує за море, щоби лише добити ся ліпшої долі, що полішенні ще дома селяни не годні платити податків, бо не мають з чого, що в таких горожаців нема для держави ніякої користі, змінили тактику і правительство само почало видавати для угро-руського народа часопис „Неділю“, щоби просвітити його. Часопис видається досить зрозумілою для народа мовою і хоч трафляють ся в ній москалізми, то їх не богато. А що до редакторія, з „Неділю“ ін'як не може рівняти ся орган Общества св. Василія Великого „Наука“. Коли в „Неділі“ подаються ся статті популярно-наукового змісту та легка белетристика, то „Наука“ цілими місяцями задруковує свої шальти всячими нісенітницями, важкими і скучними описами Палестини, старими хроніками, глупими повістями і т. д. Чи ж годен селянин ними заохотити ся до читання і чи годен мати з них яку користь? Що більше. Уряд почав навіть дбати про економічне піднесення народа (диви про те нотатку в „Хроніці“), а Общество св. Василія і його менери не йдуть слідом за ним. Так отже само мадярське правительство вказує угро-руським інтелігентам дорогу, по якій їм іти, але вони „не вісхотіша разуміти“.

З другого відривка того самого листа видно, яка тепер більшість молодого покоління між Угорськими Русинами. Ті молоді виховані в такій темності, що слів „ідеали, пожертвовані“ вони не розуміють і не хотять розуміти. Вони вже від гімназій дбають тільки про „посади і аванси“. Їм коби безжурне, спокійне, без праці життя. Працювати для інших — по що їм сего? Чи се оплатить ся? Чи не наразять вони собі кого за таку роботу? Або їй себе просвічувати більше, ніж дає школа, на що їм? Чи в мадярською мовою не перейдуть вони сьвіт? Чи вишколені на ма-

дярській літературі, що громадить ся головно по часописях, (а ті з малими вінемками заповнюють сї всяким літературним дрантєм, аби лише більше було), не будуть „освіченими“ людьми? На що їм мучити ся і пізнавати літератури та історию інших народів? Не диво, що при такій духовій деморалізації съященники, що все мають претенсію до інтелігèнції, не стидаються подавати просьб про запомоги до міністерства та побирати від него по 15—20 зл., які у нас дає пан звичайному візникові або лакеєви!

Такі люди очевидно пропащі і над ними треба переходити до дневного порядку.

А яке вражінє потрафить викликати на ідейнім чоловіці шире, хоч „фонетичне та жаргонове“ письмо і книжка, видно най-ліпше з понизшого відривка, писаного до мене в листі з д. 26/3 1898 р. Маючи таких людей, хочби і не богато за собою, ми можемо сказати, що Угорська Русь не вмре, коли до тепер при гірших обставинах не пропала.

„Чому спіт народ? Я думаю, що про то, що малочисленні писателі (іх не можна уважати навіть за писателів в строгім слова знач.) не взяли до літературної мові пародну мову — но взяли россійську, котру народ не годеп добрї порозуміти. И я у тим увірен, що і пе буде цвѣтати угро-руська книга, доки не стануть писателі народ воспитовати його мовою. То би был спас про Угрорусинів. Ай бо то и сам не знаю, коли ся то стане. Шо раз мусит перемѣнитися, о том я твердо убѣжден; по коли то буде?“

„Много раз слішав им от молодого клирика, кедъ му я говорив, наї ся жертвуєт за свой народ: „Ta, каже, народу не мож помочи, а минѣ кедъ би лише дали доброе місто, пе старавбим ся за никого. Но, каже, не уплатится днес кричати: Я „Русин“ — Русинов прослѣдуют! И так подобно. Кажут, що им ся не любит Украинофильство, бо ихъ язык россійскій... Кажу Вамъ, любезній папе, щи много протечет воды Дунайом, доки стануть Угорськи Русини на свои ноги“. . . . .

„Думаю, що се Ваше дѣло, що я познакомиль съ п. Гр... Я Вамъ дуже красно дякую за се. Я писавъ разъ до него, а онъ мииѣ прекрасный листъ написавъ и заславъ отъ Ч... книжки руски. Се на мене такъ дѣйствовало, що я слѣдующої ночи ничъ пе могъ спати ; думавъ имъ о пещасной долѣ Русиновъ“. . . . .

Що ідейнійша молодіж рветься до праці і хотіла би щось зробити для простого народу, се видно з нижче наведеного листа, писаного до мене 16/2 1897 р. іншим молодим Русином, уже світським, не богословом. Правда, проект його доси не виконаний, та сьому на перешкоді стали обставини незалежні від нього. Так само пориви до праці показуються з двох листів, оголошених мною в VI томі „Житя і Слова“. Там находитися і критика низки літературних відносин на Угорській Русі, написана селянином в листі до тов. „Просвіти“ у Львові. Про ті відносини можна довідатися також зі статій „Буковини“ друкованих в 1897 р. Особливо цікава там полеміка, яка була вивязалася в часописі „Kelet“ задля того, якою мовою повинні писати Угорські Русини. В спорі брали участь Матей, Жаткович, Стрипський і Х. Статі перекладені з мадярської мови угорським Русином д. Стрипським.

„Яке посередство б вигадати, щоби всі наші русини пообanziрались в тім взірці, що ваще працювання нам представляє? Много тут робити! так треба наш народ з переду виховати — інтелігенцію. Так як мужика — як дитину ходити, від кроку першого до ступання, а потім до поступування. Праця наша, деякий національний рух приготовити, мусить начинатися від азбуки. Школу ж пані наші держуть у руках, та ізпершу у ті треба дашо робити. Стародавніх традиціях у нас, на котрих можно би обператись, нема; а які маємо, тіх мусемо розорвати. Шід та розумію нашу письменність, котра, так ся видить, нерозривно звязана у житі і літературі наші з мертвою церковно-славяніциною, і з живим московофільством. З одної стороні окістянні традиції у наших старих попах: то буде боротьба внутрішня; а другого боку боротися за свої права з мадярами. Так учать світ мадярський історія, журнали, бесідники у парламенті, що ми, русини, мусемо згинути з кириллицею, з мовою нашою з лиця світа, бо тут не вільно другому жити, між мадярами: що ми і самі повіровали те. Правда, фальшова ота історія, і ото жите; но за те власне тим більша буде наша праця. А ми доси і оружіє не маємо і як без тих боротися? Спершу інтелігенцію нашу треба переконати про те, що лишімся з тою мовою у письменності, которую окрім письменників ніхто не уживав, і не буде уживати, бо не розуміє, т.зв. літературну мову, і пишім з народною мовою. Для сего я роблю тепер на єдном „заклик“-у до молодіжа угро-руського, щоби починати роботу. Я писав один довгий лист до Ж.; не знаю, що буде з ним

чинити, чи рефлектує на него, чи і далі ту „елегантну“ мову буде уживати, особливо у нової его газеті*). Він, може, листа мого подає, коли має осмілу, до ред. Kelet (наша гр. кат. однієїнка газета, мадярська, виходить кождої неділі у Унгварі) и хто знає, чи ни буде деякий фурор зробити. Но ото мало. Нашу молодіж мусимо повчити по руські. Правда, лекції до того не мож прибути; та мусімо ваші видавництва читати. Но те тяшко нам, я чую з самого себе. За то занимаю ся зробленем одного словаря: Rutén-magyar Szótár. Хоть короткий буде, найнужніші слова там будуть; я вже списав до 500 слів. Лиш видане буде тяшко. Ірацю ту не варто приложити до печатання; але думаю, що з деяким hectografом можно би було видати даскілько примірників (100, 150). Ми ще і не зрозумілись між собою, що будемо робити (до того найперше треба удрукувати мій заклик), ні, щоби мали гроши на те. И я сам бідняк, но що годин буду, доложу. Та в такім стані, чи не буде зле вражене зробити моя просьба, чи не годно би те в фондом угороруськім входити? Я з hectografову тінту перепишу словаря, и в купі з закликом (сего треба друкувати, буде $1\frac{1}{2}$ —2 аркуші) переслати годин буду 1-го апріля. Пізніше, коли треба буде, я зготовлю повний словар; на початок досить буде і те, бо се найнужніше діло. Ми хотімо мавомо словаря Митрака: Orosz-magyar Szótár, но то піч не коштує. Читаю на пр. у Авст. рус. споминах Драгоманова про „брак демократичних ідей“ між нашіх попів. Шукаю, Митрак каже: брак = супружество, = házasság = Ehe! С тім не дійдемо ні до чого путного. За те прошу, помогіть нам. Я план заклика так думаю: Велікі і тяшкі кари треба було нам пережити від Бога, щоби утворилися очи нашіх проводерів. По селах умерают від голоди, або полішають вітчину тисячі людей, так що тепер ужеувесь праса про нас говорить, ми єсмо на дневном порядку у цілії Угорщини: та сю добру нагоду не лишаймо з руках винасти. Доси недбався ніхто з руською мовою, бо так думалисьмо, що народ наш мусить перемадярізоватись. Но ослідки доказували, що рутенство лиш на руїні (рівнині) омадярізaloся, селяни ж гірні обстали русинам, бо гори не пущають мову мадярську між себе. Но руські не хотілисьмо, по мадярські не можно було відати: обстали тілом-духою бідні, жебраки. Се уже досить

*) Тогди проектировано вже видавати нинішню »Науку«.

доказу того, що добрі патріоти — мадари — булисъмо; но злі патріоти будемо, коли стан духовного житя нашого народу так залишемо и далі, як тепер стоїть. Народ неучений не годен істнувати у єдної цівілізованої держави, котра рахує ся до західної Європи; и так, коли лишаємо все так як стоїть, більша шкода буде сили державної з цього, піж коли починаємо народа на свої мові учити. Бо такі хвилі живемо тепер у Угорщні, що свідомство народностей вважається Land zu verrathen. Но закон народностний 1868 р. дозволить кождої нації свою мову уживати в своїй житті, і власне за те ми хочемо відповідно законам обовязок наший виповнити. Для сего соєдинитися треба молодіжі нашої (бо з старшима ніч не мож робити), писати між собою народною мовою і примусити наші проводері, щоб лишитися т. зв. „літературного языка“ в своїх видавництвах, котрі тепер пропонувавуть і планувуть у обществі св. Василія В. видавати. У школах народну мову треба уживати; бо нема комічного діла від того, коли у народних школах мова викладова: народна мова, з фонетікою, а книжки учебні „елегантною“ мовою писані. Свідоцтво 500 років досить доказ тому, що сія до полі московська мова літературна ніч не хосновала народови, а противно: шкодлива була. Тепер, коли вже держава учула своїма маленькіма ухами tot крик, що у нас голосує ся від гори до гори: и бере діло у свої рукі, щоби парід хліба дістав, двараз швидше треба нам, що ще деяющую рускість чуємо у серці свої, велику увагу звернути на народ, на єго користі і бажань. I хоті противники застанеме між собою так, як у мадярах, тим сміливо годнемо у очі казати: ліпші патріоти будемо тоді, коли народа не дасмо від голоди вимерати, піж тоді, коли лишаємо его самого до тих хвилях, коли сам від себе омадярізує ся. То не добрий патріотізм, бо то і не патріотизм, але гріх против Бога, традіціях, і против отечество так сказати умирающему русинови: „коли хліба хочеш, та навчися по мадярські; тобі руснаку, як руснаком, не свободіно істнувати на терріторю мадярської держави“. Бо нещастний тот чоловік, котрий під себе рубать дерево; і утворити треба єму очі, коли не видить, що не годен тоді здоровий бути, коли на пр. ноги (ми русини) єму болять. Ото ж з мадярскою мовою треба лічити, бо порожній желудок не пустить у голову чужу мову, хоть як її притискають.

„Сіє буду я обширно написати у заклик - у по мадярскі. Се мусить по мадярскі писатися, бо 1) ми, молодіж, не вміємо по руські читати про вишніх ділах повседненнего житя, 2) починати національний рух по мадярські треба, щоби знали і мадяри, що хочемо, та оби не думали деякое зле, и не подозрівали нашу працю. Ми ще ісперед початку єсьмо, тут не годнемо сий заклик видрукувати; за те просемо ваший помоч. Я коло 1-го апріля перешлю мое письмо на Ваші руки, и я певний, що — коли можливо — Галичина відповість тому обовязку, которую на ю зложив Драгоманов. Лиш починати ташко ; другі діла лекше пійдуть на вперед“.

Схарактеризувавши так нинішній відносини між Угорськими Русинами, перейду тепер до історії дальших зносин з ними.

Перші зносини з своєго боку навязав я в 1895 р. Я писав листи, посылав книжки своїм знайомим, кілько міг (за що дізнявав нераз і лайка, в роді Сильвайової), та переконавшись, що на одного чоловіка за богато тут праці, я удав ся за підмогою до наших богословів. Між пими нашли ся люди, що радо взяли ся за переписку з богословами мукачівської епархії, а наслідком її було, що сього року в червні два уgro - руські богослови приїхали вже до нас на відвідини і придивляли ся нашому житю через цілій несповна тиждень. Наші богослови, та й деякі інші студенти не занедбали нагоди, щоби нових своїх знайомих ревізитувати. Так отже перший лід між молодіжю переломаний і се, здається ся, буде початком тієїшніх обопільних зносин.

Не втягнені тут ще до акції богослови (бо вони становлять gros уgro-руської інтелігентної молодіжи ; студенти інших факультетів так змадяризовани, що до них тяжко з якогобудь боку підступити) пряшівської епархії. Ціла річ в тім, що вони далеко від Львова ; поїхати проте кому від нас там досить далеко. Від богословів мукачівської епархії тримають ся вони далеко. Здається ся одначе, що від осени справа змінить ся і вони ввійдуть у зносини з нашими студентами. Правдоподібно вони візьмуть навіть участь у концертах, які богослови мукачівської епархії задумують у нас дати 1900 р. в ріжних містах руської часті Галичини.

Дуже добре вражене зробили на Угорських Русинів концерти дані нашими студентами минулого року на Угорщині в чотирьох містах : Сигеті, Густі, Севлюши і Унгварі. Вони, здається ся, перші піддали думку деяким Угорським Русинам запізнати ся з Галичи-

пою і в липню цього року справді приїхали були чотири угорські съященники, щоби придивити ся близьше нашому житю. Як зачуваю, вони вдоволені зі своєї прогулки.

Особливо пожаданим було би, щоби наші старші Русини на становищах навязували особисті вносини з Угорськими. Др. Колесса, що пробував цього року якийсь час в Унгварі, полішив по собі у декого там дуже приемні спомини. Незвичайне вражене па Угорських Русинів викликали відвідини епископа Шептицького в пряшівській і унгварській капітулі та де в кого зі съященників. Руський епископ — на Угорщині безперечно найвища особа між Русинами — що по руськи говорить, хоч знає інші мови, се там нечувале. Не диво, що ті, з ким говорив епископ, по просту в захваті від него.

Коли зазначу ще, що в останній десятці літ почало значне число людей, як чужих так і наших, інтересувати ся Угорськими Русинами з наукового боку, то буде ясно, що справа йде до лішнього, а не до гіршого. Про Угорських Русинів оголосили вже або швидко оголосять праці: Росянин Петров, Філевич, Францев; Чех Глявачек; Швед Брох; з наших Роздольський, І. Петрушевич, Верхратський, др. Охримович, др. Колесса, др. Франко. Як на малу Угорську Русь — то досить і того, хоча науковий матеріал на Угорській Русі, не використаний і не зібраний доси — величезний.

Ще пару слів про способи, яких треба нам уживати, щоби зміਪити а по трохам приспішити прояви національного відродження Угорських Русинів. Поперед усього наші Русини повинні постарати ся, щоби на Угорській Русі виходили популярні книжочки для народа в роді Просвітних. Вони могли б виходити і не періодично, аби лише були. Обік них конечна там часопись в піародній мові, що мала би задачу подавати народові поперед усого всякі вісти з Угорщини, а далі інформувала би їх про життя всіх інших Русинів. Люди до такої роботи найшли би ся, треба-б лише їм на всякий випадок обезпечити удержане, бо з передплати, особливо в початках, вони не удержане ся, раз тому, що московофіли будуть агітувати всюди проти них, а в друге тому, що Угорські Русини страшно бідні і нераз при найщирійшій волі не мають за що передплачувати газету.

Установлене кількох стипендій для молодих хлопців, що хотіли би вчити ся у нас, було би також дуже важною підмогою.

Я подибав богато людей, що дуже радо були би віддали свої діти до нас на науку, та з причини значних коштів не могли того зробити.

Всякі прогульки, громадні чи й поодинокі, особливо прогульки з концертами, могли би зробити також дуже багато. Сила пісні величезна. Вона потрафить розбудити з лётаргу й такого Русина, що до тепер не говорив по руськи. Добре було-б проте, коли-б на другий рік урядили від нас у осені нову прогульку з концертами по важніших містах Угорської Руси. Був би се рід відплати за прогульку з концертами яку хочуть урядити у нас Угорські Русини.

Володимир Гнатюк.

